

186913

X. KUR'AN SEMPOZYUMU

Kur'an ve Eğitim

12-13 Mayıs 2007 / Tokat

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	186913
Tas. No:	2007.1006 KUR.3

Ankara 2008

Fecr Yayınları: 115

Dizgi – Mizanpaj: CİNAS

Kapak: CİNAS

Baskı, Cilt: KALKAN MATBAACILIK

Büyük Sanayi 1. Cd. 99/32 İskitler

Tel: 3419234-3421656 Ankara

1. Baskı: Ekim 2008

ISBN: 978-975-6004-52-4

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Rüzgarlı Cad. Rüzgarlı İşhanı No: 2 Kat: 5 Ulus/ANKARA

Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89

Web: www.fcr.com.tr – e-mail: fcr@fcr.com.tr

DİN EĞİTİMİNDE KUR'AN KAVRAMLARININ ÖĞRETİMİ

Yard. Doç. Dr. Süleyman AKYÜREK*

"Ya öğreten, ya öğrenen, ya dinleyen, ya da ilmi seven ol.

*Fakat sakın beşincisi olma (yani bunların dışında kalma) helâk olursun"*¹

1. Kur'an Öğrenme/Anlama ve Öğretmenin Önemi:

Kur'an, insanlar için yol gösterici özelliği olan kutsal bir kitaptır. Bu durum şöyle ifade edilmektedir: "Ey insanlar, Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olana şifa, inanalara doğruyu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir."² Nüzulundan günümüze kadar onun okunması ve anlaşılması bir ibadet olarak görülmüştür. Onu okuma ve anlama çalışması, bir din eğitimi yolu olmuştur.

Kur'an'ı öğrenme ve öğretme işi, Hz. Peygamber tarafından Müslümanlara öğütlenmiştir. "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir."³ Ayrıca bir hadis-i şerifte Resulullah (sav) şöyle buyurdular: "Kur'an okuyan müminin misali portakal gibidir. Kokusu güzel, tadı hoştur. Kur'an okumayan müminin misali hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur'an'ı okuyan facirin misali reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'an okumayan facirin misali Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur."⁴ Bu hadisten anlaşıldığı gibi, Kur'an'ı okumada nitelik dolayısıyla derece farkları söz konusudur. Bu farkların oluşmasında Kur'an okumaya yaklaşım biçimi, bu okumanın bireyde meydana getirdiği davranış değişikliklerinin niteliğini belirlemektedir. Ayrıca Kur'an metni, gerek kelamın sahibine soramamaktan gerekse üslubundan kaynaklanan sebeplerle çeşitli anlama ve yorumlara müsaittir. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada ortaya çıkan yo-

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı

¹ Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevaid, c. 1, s. 122.

² 10/Yunus Suresi, 57. Benzer ayetler için Bkz.: İsrâ Suresi, 9-10; İbrahim Suresi, 1.

³ Buhari, Sahih: VI.108.

⁴ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte, c.3, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s. 241.

rum farklılıklarında mezhebi anlayışlar, bilgi seviyesindeki ve bakış açısındaki farklılıkların etkisi olabilmektedir.⁵ Dolayısıyla Kur'an okumaları arasındaki bu farklarda Kur'an metninin doğasından ve bireyden kaynaklanan yönler vardır. Bu farklılıklar Kur'an'ı ahlama ve yorumlamaya dolayısıyla insandaki davranış değişikliklerinin farklı olmasına yol açabilmektedir.⁶

Gazali, arzu edilen bir Kur'an okumanın gerçekleşmesi için üç şeyin işbirliğinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Ağız, akıl ve kalp. Ağız ağır ağır ve doğru okuyacak, akıl manaları anlayıp düşünecek, kalp bu manaların tesirinde kalarak o istikamette duygular oluşturup davranışlar geliştirecektir.⁷ Dolayısıyla Kur'an okumanın bilişsel, duyuşsal ve devinimsel boyutları olduğu söylenebilir. Bu boyutlar arasındaki ilişkinin kurulması ve üst düzey davranış değişikliklerinin gerçekleşmesi, Kur'an okumanın niteliğindeki çeşitliliğe işaret etmektedir.

Kur'an'ı öğrenme ve öğretme ilk dönemlerden beri bir gelenek olarak günümüze kadar süre gelmiştir. Allah, Kur'an'ı Hz. Peygambere göndermiş ve ona öğretmiştir. Hz. Peygamber de onu diğer insanlara öğreten ilk öğretmendir.⁸ Hz. Peygamber, daha hayatta iken birçok sahabeye Kur'an'ı öğretmiş, ezberletmiştir. Onun döneminde Kur'an öğretimi önce evlerde (Kendi evi, Erkam'ın evi, Hz. Ebubekir'in evi) başlamıştır. Medine'de Hz. Peygamberin açtığı suffa aynı zamanda bir Kur'an okulu idi. Din öğretiminin sistematik olmadığı ve branşlaşmasının başlamadığı o dönemde Kur'an öğretimi, din öğretimi ile eş anlamlı idi. Dini öğrenmek, Kur'an'ı öğrenmekti.⁹ Kur'an öğretimi her tür eğitim faaliyetinin temelini oluşturuyordu. Eğitim kurumlarında da Kur'an'ın öğretimi önemli bir yer tutuyordu. Çocuklara okuma yazma, dört işlem, dini bilgiler ve Kur'an okuma gibi konular kütaplarda öğretiliyordu.¹⁰ Daha sonra Kur'an öğretimi mescid, cami, medrese gibi kurumlarda yapılmış, branşlaşmaya başlamıştır.

⁵ Halis Albayrak, "Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Subjektiflik (Öznellik) ve Sebepleri", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB, İstanbul, 2000, s. 33

⁶ Düccane Cündioğlu, "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı", 1. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1995, s.183

⁷ İmam Gazali, İhya Ulumuddin, C. 1, Çev: Ahmed Davudoğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1975, s. 816

⁸ M. Şevki Aydın, "Muallim Peygamber", E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Kayseri, 1996, s. 63.

⁹ Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Akid Yay., Ankara, 1991, s.3.

¹⁰ Ahmed Çelebi, İslamda Eğitim Öğretim Tarihi, Ter: Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul, 1983, s.38-39

Kur'an'ı öğrenmek ve ezberlemek İslam dünyasında ayrıcalıklı konumunu sürekli muhafaza etmiştir. Daha Hz. Peygamber döneminde birçok kişi Kur'an'ı ezberlemiş ve "Kurra" adıyla anılır olmuştur. Kurumlaşmanın başlaması ile medreselerin içerisinde Kur'an öğretimine devam edilmiş; hafız yetiştirmek amacıyla "Dar'ul Kurra""Dar'ul Huffaz" gibi ihtisas medreseleri kurulmuştur.¹¹ Dolayısıyla bir taraftan bireysel çabalarla bir taraftan da kurumsal olarak Kur'an'ı okuma, anlama ve öğretme geleneği sürdürülmüştür. Kur'an'ı okuma/anlama çabalarına devinışsel boyut öncelenmiş, onun güzel okunmasına büyük önem verilmiştir. Bununla birlikte bilişsel boyuta ilişkin çalışmalar (tefsir, fıkıh gibi) da bir yandan sürdürülmüştür. Bu çerçevede okullar açılmış, ilimler oluşturulmuştur. Bu gelenek hala devam etmektedir. Bu tebliğde, Kur'an'ın anlaşılması çerçevesinde Kur'an kavramlarının öğretimi ele alınacaktır.

2. Kur'an'ı Öğrenme ve Öğretmede Kavramların Yeri ve Önemi:

Kur'anın okunması/anlaşılmasında kavramların önemli bir yeri vardır. Genel anlamda kavram, "bir şeyin zihindeki tasavvuru"dur.¹² Bununla birlikte bu tasavvurun oluşum süreci, zihinsel bir işlemin ürünü olarak ortaya çıkması ve iletişim aracı olarak dil ile ifadesi yönleri vardır. Kavram, bireyin yaşantıları sonucu obje ve olayların ortak özelliklerinden soyutlanarak elde edilen ve sembollerle ifade edilen düşünme ürünüdür.¹³ Dolayısıyla bir kavramın hem süreç hem de ürün yönü bulunmaktadır. Kavram, bireyin çevresiyle etkileşimi sürecinde zihinsel olarak meydana gelir. Bu zihinsel etkinliklerin oluşması süreci "kavramlaştırma", bu süreç sonucu zihinde oluşan ürün "kavram" ve ilgili bilgiyi örgütlenmiş bir fikirde kategorize etmeyi içeren bilgi de "kavramsal bilgi"¹⁴ olarak adlandırılabilir.

Din eğitiminde kur'an kavramlarını öğrenmenin ve öğretmenin hayati bir önemi vardır. Kur'an kavramlarının öğretimi, din öğretiminin hedeflerini gerçekleştirmede yardımcı ve geliştirici bir rol oynar.

Dinî kavramların öğretimi, bireyi din hakkında bilgilendirme ve bilinçlendirme çabasında yardımcıdır. Çünkü kavramlar, Kur'an hakkında bilgilendirme ve anlamının en temel parçasını oluştururlar.

¹¹ Nebi, Bozkurt, "Dar'ül Kurra", DİA, VIII, İstanbul, 1993, s. 943; Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dar'u-l Kura", Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.36.

¹² Necip Taylan; Mantık Tarihçesi Problemleri, Marmara Üniv. İlahiyat Fak.Vakfı Yayınları, Nu:127, İstanbul 1996, s.73 ; Afşar Timuçin; Felsefe Sözlüğü, s.157.

¹³ Süleyman Akyürek, Din Öğretiminde Kavram Öğretimi, DEM Yay, İstanbul, 2004, s. 41

¹⁴ Thomas C. Cowl; Sally Kaminsky; David M. Podell; Educational Psychology Windows on Teaching, Brown & Benchmark Publishers, Madison 1997, s.142.

Bir bilgi alanı olarak dinin kendine has kavramlarının olması ve kavramların içeriğini kendi temel kabulleri doğrultusunda doldurması tabiidir. Bu çerçevede Kur'an'da bazı kavramlar, arap toplumunda bilinen anlamı ile kullanılmış, bazıları değişmiş, bazılarında da yeni anlamlar yüklenebilmiştir.¹⁵ Kur'an kavramlarının öğretimi ile bireyler, dinî bilginin özelliklerini de öğrenebilirler. Dini bilginin özelliğini keşfetmede de Kur'an'da kavramlara yüklenen anlamların öğrenilmesinin katkısı büyüktür.

Dinin anlaşılması büyük oranda onun özelliklerinin anlaşılmasına bağlıdır. Burada din dilini ve onun özelliklerini anlama bir zorunluluktur. Din dilini anlamada da Kur'an'ın dilini ve özelliklerini anlamak bir zorunluluktur.¹⁶ Bu anlamda öğretmenler, öğrencilerin din dilini anlamaları için kavram analizleri ve irdelemeleri yapmalıdırlar. Yapılan kavram analizleri ve irdeleme çalışmaları, din dilinin özelliklerinin anlaşılmasına ve dini kavramların gelişmesine yardımcı olacaktır. Zira din dilinde pek çok mecaz vardır. Herhangi bir mecazi anlama, mecazın yapıldığı alanı ve özelliklerini bilmeye yakın ilişkilidir. Ayrıca mecazi anlama, o alandaki pek çok kavram arasındaki yapısal ilişkileri bilmeyi de gerektirir. Böyle bir bilgi olmaksızın anlamamanın gerçekleştiği söylenemez.¹⁷ Din dilinin insan anlayışına yaklaştırılması için mecazın kullanılması zorunluluğu vardır. Din dilinin özelliklerinin anlaşılması, aynı zamanda Kur'an kavramlarının anlaşılmasıdır.

Çocuklar çevreleri ile etkileşimleri sonucu dinle ilgili birçok şey öğrenirler. Çevrelerinden duydukları dinî kelime ve kavramları çabucak alırlar ve dil gelişimine paralel olarak başlangıçta anlamını bilmeden de olsa bunları kullanırlar. Yetişkinlerin yönlendirmeleri ile çocukların dinî kelime dağarcığı gittikçe gelişir. Onun sınırlı zihin ve dil kapasitesi düşünülmeden verilecek bilgiler, yapılacak açıklamalar bir kavram kargaşasına ve çocuğun kavramların içeriğini yanlış veya yetersiz doldurmasına yol açabilir. Çocuklar gelişim özellikleri doğrultusunda kavramları anlamlandırırırlar ve gelişimleri ilerledikçe anlamlandırmaları da değişir.¹⁸ İşte kur'an kavramlarının öğretimi, bu anlamlandırmaların sorgulanması, öğrenilenlerin bilincine varılmasında yardımcı olacaktır. Çocukların dinî kelime ve deyimleri anlama ve bunları bilinçli

¹⁵ Şahin Güven, Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu, Denge Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁶ Halis Albayrak, "Kur'an'ı Anlamak" – "Kur'an'ın Ne Olduğunu Anlamak", 1. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1995, s. 165

¹⁷ Frank C. Keil, Concepts, Kinds and Cognitive Development, The MIT Press, 1989, s. 84.

¹⁸ Renzo Vianello; Kalevi Tamminen; Donald Ratcliff; "Çocukların Dinî Kavramları", (Çev. İlhan Yıldız), Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, İstanbul 2000, s. 404.

bir şekilde kullanma becerisi kazanmalarında Kur'an kavramlarının öğretimi katkıda bulunacaktır.

Vahiy yoluyla bildirilen bilgiler, insanlar tarafından anlaşılır. Bu anlama çabasında pek çok farklı bilgi ortaya çıkar. Bunlar vahiy bilgisinin yorumu ve açıklamalarıdır. İnsanın yorumları ile elde edilen bu bilgiler, her zaman sorgulanmaya açıktır. İnsan vahiy bilgisini, sahip olduğu bilgi ve kültür seviyesine göre anlar ve yorumlar. İnsanın bilgi seviyesi yükseldikçe anlayış ve kavrayışı da o derece gerçeğe yakın olur. İnsan ne ölçüde geniş ve derinliğine bilgi sahibi olursa Allah'ın kelamını da o ölçüde doğru anlar. İnsanın bu becerisinin gelişmesi ancak eğitim-öğretim ile olur. Eğitim-öğretimin niteliği arttıkça bu becerinin düzeyi de artacaktır. Böylece din alanındaki bilgi boşluğu/eksikliğin giderilmesine katkı sağlanabilecektir.

Din alanındaki bilgi boşluğunun giderilmesinde sistematik ve plânlı-programlı bir din öğretiminin önemi göz ardı edilemez. Plânlı-programlı bir din öğretiminde ise Kur'an kavramlarının belirlenmesi ve bunların öğretimi önemli bir yer tutmaktadır. Temel kavramların neler olduğu, gelişim dönemi özelliklerine göre çocuklara hangi düzeylerde öğretileceği belirlenmelidir. Ayrıca öğretimi yapılacak Kur'an kavramları ve ilişkili diğer kavramların neler olduğu, bunların ilişkileri de ortaya konmalıdır.

Bugün din anlayışında yeniden yapılanma ve sağlıklı bir din anlayışı geliştirme, din alanında doğru bilgilendirme ile mümkündür.¹⁹ Din alanında pek çok bilgi ortada dolaşmakta ancak bunların ayıklanması ve değerlendirilmesi yapılamamaktadır. Bunda din alanındaki yaygın bilgisizliğin ve kulaktan dolma bilgilenmenin etkisi büyüktür. Dinle ilgili bilgilerin yetersizliği veya yanlışlığı, insanların bu ihtiyacı dine aykırı fikir ve inanışlarla gidermeye çalışmalarına yol açabilmektedir.²⁰ Bu durum din adına, ancak dine aykırı bir çok kabulü beraberinde getirebilmektedir. Durum böyle olunca sağlıklı bir din anlayışının gelişmemesi normal görülebilir. Din alanında doğru bilgiyi yanlışından ayırt etme ve sağlıklı bir din anlayışı geliştirme, öncelikle Kur'an'ın özelliklerini, kavram ve ilkelerini öğrenmekle mümkündür. Kur'an kavramlarının öğretimi, bireyin din konusunda doğru bilgilenmesine, kendi bilgileri arasında ilişki kurmasına yardımcı olacaktır. Bu da sağlıklı bir din anlayışının oluşmasına yol açabilecektir.

¹⁹ Hasan Onat; "Niçin Din Eğitimi", Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu 20-21 Kasım 1997, s.15-23, Düzenleyenler: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi, s.21

²⁰ Necati Öner; "Niçin Din Öğretimi", Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri, 8-10 Nisan 1988, s.23-26, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.25.

Din alanında bilgi, sistemli bir bütün hâline getirilerek öğretilmelidir. Çocuklar ve yetişkinler Kur'an'ın kavram alanı hakkında iyi yapılandırılmış bir bilgiye sahip olurlarsa hem kavramı öğrenebilirler hem de yeni kavramları öğrenmeleri daha kolay olur.²¹ Hangi kavramların öğretileceği ve bunların sıralarının belirlenmesi, dinî bilginin sistemleştirilmesini gerektirir. Ayrıca kavramlar arası ilişkinin kurulması da bilginin sistemleştirilmesine yardımcı olur. Kur'an kavramlarının analizleri ve kavram haritaları din alanında bilginin sistemleştirilmesine katkıda bulunur. Bu durum, öğrenilecek olan dinî kavramların daha kolay öğrenilmesini sağlayacaktır. Zira bir tanıımı aynen ezberlemek çok alt düzeyde bir öğrenmedir ve diğer öğrenmelere transferi çok azdır. Bu, bir kavramı anlamakla aynı şey değildir.²² Oysa kavram öğretimi, hem öğretimi yapılacak konunun kendi içindeki sistematikliğinin oluşturulmasında hem de bireyin öğrenmeleri arasında ilişki kurulmasında itici bir rol üstlenebilir.

Kavram öğretimi bireyin gelişim özelliklerine göre düzenlendiği takdirde onun bilişsel, duyuşsal ve kişilik gelişimine yardımcı olabilir. Onun gelişimini olumlu yönde destekleyici bir rol oynayabilir. Din konusunda bireyin dinî inancını bağımsız olarak gerçekleştirme ve ibadetleri başkasına muhtaç olmadan yapabilecek birikime ulaşmasına yardımcı olmak, din eğitiminin görevlerindedir.²³ Bireyin bu bilgi düzeyine ulaşmasında Kur'ani kavramları öğrenmenin önemli bir yeri vardır. Birey din hakkında bilgilendikçe, kendi davranışlarını yönetme ve kontrol etme becerisini geliştirebilecektir.

Birey inançlarını gözden geçirmeli, inançlarının kaynaklarını inceleyerek bunların geçerliliği veya değerini belirlemelidir. Bunları irdelerken Kur'an kavramlarını doğru bilmek ve anlamlandırmak durumundadır. Yoksa, din konusunda sağlıklı bir düşünce geliştirmesi, din alanında fikir yürütmesi güç olur. Bu da dini yeterince tanımamaya ve ona yönelik olumsuz tutumların gelişmesine neden olabilmektedir. Din, üzerinde yeterince düşünülmeyen ve anlamlandırılmayan bir alan olarak kalmaktadır ki, böylece bir nevi dinle ilgili düşünce "çocukça" bir düzeyde kalmaya devam etmektedir. Dinî düşüncenin bu düzeyden daha yukarıya çıkarak bu alanda sınıflama, ilkeleri keşfetme, çözümlenme, sentez düzeyinde düşünme meydana gelebilmelidir. Düşüncenin bu düzeye ulaşmasında kavram ve kavramlar arası ilişkiyi öğrenmenin rolü büyüktür. Kavram öğretimi ile birey; ayırt etme, sınıflama, genelleme, çözümlenme ve sentez becerilerini geliştirebilir. Bu durum onun düşünme becerilerinin gelişmesine yol açacaktır.

²¹ Frank C. Keil; Concepts, Kinds and Cognitive Development, s. 133.

²² Richard I. Arends; Learning To Teach, McGraw-Hill, Boston 1998, s. 296.

²³ Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2001, s. 160.

Günümüzde dinle ilgili düşüncelerinde pek çok birey çelişkili hususları kendilerini rahatsız hissetmeksizin bir arada taşıyabilmektedirler. Bunda dinî kavramların birbiriyle ilişkileri üzerinde düşüncelerin yeterince berraklaşmamasının rolü vardır. Dinî davranışlar genellikle alışkanlık ya da çevreden görüldüğü şekilde kalıp yargılar ve alışkanlıklar olarak kalmaktadır. Bu yüzden dinî bilgiler insanların davranışlarını yönlendirmede etkisiz kalabilmektedir. Dindar görünümlü birçok insanda dinin temel ilkelerine ters davranışları görmek pek yaygın bir olgu olarak gözlenebilmektedir. Oysa anlamlı öğrenmelerin yoğun olduğu durumlarda inanç-davranış arasındaki zıtlıklar çok daha az gözlenebilir. Bireylerin sorular sorarak, ilişkiler kurarak anlamlandırabildikleri bilgiler hem kalıcı olacak hem de problemlerin çözümünde kullanılabilir, davranışlara yansiyacaktır. Anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesinde, bilgi-davranış ilişkisinde ve dinî problemleri çözmek için bilgileri kullanmada, Kur'an kavramlarının öğrenilmesinin önemli katkıları ve yeri vardır.

Din eğitimi sadece akla yönelik bir eğitim olmamalı, aynı zamanda duygu ve kalp eğitimi olmalıdır.²⁴ Din öğretiminde öğrencilerin kişilik bütünlüğü göz önünde bulundurularak bilişsel, duyuşsal ve devinışsel alanla ilgili davranış değişikliklerinin gerçekleşmesi amaçlanmalıdır.²⁵ Ayrıca bu alanlarda meydana gelecek öğrenmelerin de üst basamaklarda olmasını sağlamak gerekir. Oysa bu gün genellikle dinle ilgili öğrenmeler bilişsel öğrenmelerle sınırlı olabilmekte,²⁶ hatta bilişsel alanın bilgi basamağıyla sınırlı kalabilmektedir. Duyuşsal alanla ilgili öğrenmeler ve onların önemi ihmal edilmektedir.²⁷ Yeterli düzeyde duyuşsal öğrenmeler sağlanamamaktadır. Oysa din eğitiminde duyuşsal hedef ve davranışların gerçekleştirilmesi de bir zorunluluktur. Kavram öğrenme, insan davranışının bütün özelliklerini içine alır.²⁸ Bu nedenle Kur'an kavramlarının öğretimi bireyin hem bilişsel hem de duyuşsal alanda yeni öğrenmeler gerçekleştirmesine yol açabilir. Bu durum bireyin yeteneklerinin gelişmesine ve dolayısıyla bireyselleşmesine yardımcı bir rol oynar.

²⁴ Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, s. 127

²⁵ M. Şevki Aydın; Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996, s. 102.

²⁶ Mehmet Zeki Aydın; "Program Geliştirme Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi", Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim - Öğretiminin Problemleri, s. 189-204, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı (İBAV), Kayseri 1998, s. 201.

²⁷ Beyza Bilgin; Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ankara 1980, s. 15; Mehmet Zeki Aydın; "Program Geliştirme Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi", s. 201.

²⁸ James Deese; Stewart H. Hulse; The Psychology of Learning, McGraw-Hill Book Company, New York 1967, s. 441.

Birey değer dünyasını oluştururken Kur'an kavramlarının öğretimi bireyin kendisi, çevresi, doğa ve Allah ile ilişkilerini geliştirmesi ve yönlendirmesine yardımcı olabilir. Birey geliştirmiş olduğu kavramlarla kendi düşünce ve duygularını anlamlandırmaya çalışacak, böylece çevresiyle daha duyarlı ve etkili bir iletişim sürecine girebilecektir. Bu anlamda dinî kavramların öğrenilmesi, bireyin bir varlık olarak kendi konumunu, benlik algısının gelişimini olumlu yönde etkileyebilir. Kişiliğinin sağlıklı bir şekilde gelişimine yardımcı olabilir. Bireyin gelişim özellikleri doğrultusunda düzenlenen kavram öğretimi, onun ahlâkî karar ve eylemlerini irdelemesini kolaylaştırabilir. Kendi karar ve eylemlerinin bilincinde olan kişi de özgürlüğün imkânlarını kullanabilir.

Öğrenciler din ile ilgili bilgi, beceri ve anlayış kazanarak, kişiliklerini geliştirirler. Onların kişiliklerinin gelişmesinde din öğretiminin önemli katkıları söz konusudur. Burada din öğretiminin niteliğinin büyük etkisi vardır. "Bireyin varoluş düzeyini yükseltmesine, gelişmesine, barış/uzlaşma kültürünü benimseyip özümsemesine katkıda bulunacak şekilde plânlanıp uygulanan din eğitimi"²⁹ kişilik gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Öğrenilen kavramlar bireyin fikirlerini, tutum ve inançlarını etkiler. Birey öğrenmelerinin düzeyini görür. Kendi fikir, tutum ve inançları ile ilgili gerçekçi bir bakış kazanabilir. Bu durum, onun kişilik bütünlüğüne de yansır.

Birey bir yandan gelişimini sürdürürken bir yandan da dinî sosyalleşmesine devam etmektedir. Toplumda hakim olan dinî davranışların doğrusunu ve yanlışını ayırt edebilme ve toplumda hakim olan dini davranışlara uygun tutum takınma, toplumsal barışın oluşması/gelişmesinde dinden yararlanma ve sağlıklı dinî cemaatlere karşı uygun tavrı alabilme ancak etkin bir din öğretimi ile mümkün olabilir.³⁰ Dinî sosyalleşmede davranış kalıplarına yüklenen anlamın ve iletişim kodlarındaki ortaklığın önemli bir yeri vardır. Dinî kavramlar ve bu kavramlara yüklenen anlamların aynılığı sosyalleşmeyi, iletişimi kolaylaştıran bir unsurdur. Kavram öğretimi yoluyla bireyin kavramlara yükledikleri anlamların benzeşmesine yardımcı olunabilir. Bu da iletişim kodlarının ortaklığını sağlayacaktır.

Din öğretimi aynı zamanda bireyin kültürlenmesinde ve onun, kültürün gelişmesine katkıda bulunmasında rol oynayabilir. Din eğitim-öğretiminde malzemenin büyük bir kısmı eski medeniyetlerin kültürü ile sınırlıdır. Bu kültürle ilgili bilgilerin çocuğun içinde yaşadığı kültürle karşılaştırılması kaçınıl-

²⁹ Muhammet Şevki Aydın; "Barış/Uzlaşma Kültürü ve Din Eğitimi, Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002, s. 122.

³⁰ Cemal Tosun Din Eğitimi Bilimine Giriş, s.160-161.

mazdır. Din öğretimi ile bu geçiş sağlanmalıdır. Bu geçişin sağlanmaması bazı gençlerin dinî malzemeyi çağdışı bulmasına, bazılarının da geçmişe takılıp kalmasına yol açabilecektir.³¹ Çünkü her çağ/asır, Kur'an kavramlarını büyük oranda kendi döneminin özelliklerine göre anlamaktadır. Din öğretiminde bilgiye üzerinde tasarruf yapılabilen bir olgu olarak yaklaşılmalıdır. Yoksa bilgi, insanları kullanarak onları bir nesneye, bir "şey"e dönüştürebilir.³² İnsanların nesneleşmemesi, kendilerini ve çevrelerini algılama, irdeleme, algılarını örgütleme, onlar üzerinde işlem yapabilmeleri ile mümkün olabilir. Bireyin hem mevcut kültürel değerleri anlayıp yorumlama becerisi kazanması hem de kültürel gelişme ve ilerlemeye katkıda bulunması, onun kültürünü anlamlandırması ile bağlantılıdır. Bunun olmaması kimlik bunalımı ve kültürel yabancılaşmayı doğurabilir. Herhangi bir dinî mirasın aktarımı salt kabulendirmeye dönük değil, düşünmeye, irdelemeye ve kültürel mirası değerlendirmeye davet tarzında yapılabilir.³³ Kültürel mirasın anlaşılması, irdelenmesi ve geliştirilmesini sağlayacak eleştirel bir düşüncenin oluşumunda anlamlı öğrenmelerin yeri büyüktür. Kültürler arası etkileşim ve diyalogda herkesin öncelikle kendi kültürünü ve dinini bilmesi önemli bir ilkedir. Zira kendi kültürünü yeterince anlamlandıramayanların diğer kültürlerle sağlıklı iletişim kurması güçtür. Bu çerçevede kültürün hakim unsurlarından olan din ile ilgili kavramların öğretimi, önemli bir yere sahiptir. Kur'an kavramlarının öğretimi bireyin kendi kültürünü anlamasına ve ona katkıda bulunmasına yardımcı olabilir.

Birey kültürlenme sürecinde varlık ve varoluş hakkında da sorularla karşılaşmakta, bunları kendi sorusu yapabilmektedir. İnsan kendini fark ettiği en küçük yaşlardan itibaren var olan her şeyin nereden geldiği, niçin var olduğu, hayatın anlamı ve sonu ile ilgili sorular sormaktadır. "Nereden geliyoruz?", "Niçin varız?", "Nereye gidiyoruz?"³⁴ soruları insanın var oluşu ile başlayan sorulardır. Bu sorular, cevabı herkesçe aynen kabul edilen sorular değildir. Hayatın menşei, anlamı ve geleceği hâlâ sırrını korumaktadır. Bu sorular, cevabını Allah'ta ve ona inançta bulabilmektedir.³⁵ Bireyin bu arayış-

³¹ Mualla Selçuk; Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s.38.

³² Mualla Selçuk; "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri (Zihin Gelişimi Açısından Bir Deneme)", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 1997, s. 153.

³³ Colin Alves; "Niçin Din Eğitimi", (Çev: Mualla Selçuk), Din Öğretimi Dergisi, sayı 33, s. 20-26, Mart-Nisan 1992, s.23.

³⁴ Beyza Bilgin; "İlkokullarda Din Bilgisi Dersleri, İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi, c.5, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 164.

³⁵ Beyza Bilgin; Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 7.

şını başlatma, sürdürme ve anlamlandırmada Kur'an kavramlarının öğretimi önemli katkılar sağlayabilir.

Din öğretimi, öğrencinin anlam arayışına, evrendeki yerini fark etmesine, kendisini anlamasına yardımcı olmalıdır.³⁶ Bireysel ve toplumsal sorunların belirlenmesi ve çözümüne yönelik bir bakış açısı ve beceri kazanılmasını kılavuzlamalıdır. İnsanın geleceği ve hayatın sonuyla ilgili varoluşsal sorulara doyurucu cevaplar arayarak, doğum ve ölüm arasında acı ve tatlılıkları kucaklayacak ve sonunda ölüm ötesine uzanacak şekilde düzenlenmelidir.³⁷ Öğrenilen Kur'an kavramları ve kavramlar arasında kurulan ilişki, bireyin varoluşla ilgili düşüncesini temellendirmesine yardımcı olacaktır.³⁸ Anlamli öğrenmeyi kılavuzlayan bir din öğretimi, bireyin kendi varoluşunu keşfetmesine yardımcı olduğu gibi, doğaya ve diğer canlılara dönük bakışını da biçimlendirecektir. Ayetlerden çıkarılabilecek ilkeler ve kuralları bulma çalışmaları,³⁹ bu ilişkileri kurmada yardımcı olabilir.

İnsan, Allah ile ilişkisini büyük oranda edindiği kavramlarla yönlendirir. Bu kavramları anlamlandırma düzeyi ilişkisini etkiler. Hatta bu ilişkinin niteliğine doğrudan etki yapar. Anlamlandırılmayan bilgiler Allah ile ilişkiyi kurma ve sürdürmede etkili olamaz. Anlamlandırılan öğrenmeler bireyin Allah ile kendi kendine ilişki kurmasını, dua edebilmesini kolaylaştıracaktır. Bu da bireyin bağımsızlığını geliştirecektir.⁴⁰

İnsan; hayatı yorumlamak, yaşantısına anlam kazandırmak ihtiyacı içindedir. Din öğretimi anlamli öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayıcı nitelikte düzenlenmelidir; ezber ve bilgi basamağının alt düzeyindeki öğrenmelerinin oranı azaltılmalıdır. Zira anlamli öğrenmelerin olmadığı ve bilgi basamağının alt düzeylerinde öğrenilen bilgilerin kalıcılığı pek olmayacaktır. Bilgiler transfer edilemeyecektir. Olanlar da kısa sürede unutulabilecektir. Bu bilgilerin ilke öğrenme ve problemleri çözmede kullanımı ise mümkün olmayacaktır. Bireylerin hayatı anlamlandırmada, problemlerini çözmede özgür bir tavır takınmalarında, Kur'an kavramlarını anlamli bir şekilde öğrenmelerinin ko-

³⁶ Hasan Onat; "Niçin Din Eğitimi", s.19.

³⁷ Kerim Yavuz; " Din Psikolojisinin Işığında Din Eğitiminin Değerlendirilmesi ve Metodik Bazı Teklifler", Türkiye İ. Din Eğitimi Semineri, 23-25 Nisan 1981, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, s. 190.

³⁸ Ahmet Nedim Serinsu, "Kur'an ve İnsanın Anlam Arayışı", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB, İstanbul, 2000, s. 116.

³⁹ Recai Doğan – Cemal Tosun, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi (6.7.8. Sınıflar), PegemA Yay., Ankara, 2003.

⁴⁰ Beyza Bilgin; Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 25; Beyza Bilgin; Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, s. 147.

laylaştırıcı etkisi olabilir. Anlamlandırmanın olmadığı bir din öğretimi din alanına yönelik tutumları olumsuz etkileyebilecektir. Bilgileri ezber düzeyinde kalan bireyler, dinî uygulamaları anlamsız bulabilmektedirler. Böylece fikir zenginliği, rahat bir imana kavuşma gibi imkânlar kaçırılmaktadır.

Dinle ilgili anlamlı öğrenmelerin oluşmasında bireyin ön öğrenmeleri ile ilişki kurulmasının önemi büyüktür. Ön öğrenmelerle ve öğrencinin yaşamı ile kurulan ilişki, Kur'an kavramları arasındaki ilişkilerin keşfedilmesine yol açacaktır. Düzenlenen kavram öğretimi öğrencinin öğrendiklerini anlamlandırarak kodlamasına yol açacaktır. Bu da din öğretimindeki, anlamlandırılmadan yapılan ezber ve çok tekrarın oluşturduğu bıkkınlığı azaltabilecektir.

Bireylerin dinî bilgilerden hareketle bir dünya görüşü oluşturmaları ezber ve tekrara dayalı bir din öğretimi ile mümkün olamaz.⁴¹ Bu ancak araştırma, sorgulama ve irdeleme ile mümkündür. Bu nedenle din öğretimi öğrencilerin merak ve araştırma isteklerini ortaya çıkarıcı, geliştirici ve yönlendirici bir şekilde düzenlenmelidir. Meraklı, araştırmacı bireyler olmak ve bu özelliği sürdürebilmek için öğrencilerin etkili kılavuzlara ihtiyacı vardır. Kur'an kavramlarının analizi ve oluşturulması süreci hakkındaki, gerek öğretmenlerin gerekse öğrencilerin yaptıkları çalışmalar onları araştırma, inceleme ve bilgiyi inşa etme alıştırmaları yapmalarına yardımcı olabilir. Buna ilave olarak öğretmen çeşitli oyunlarla da çocuklarda Kur'an kavramlarının gelişimini uyarabilir.⁴² Öğrenmeyi zevkli ve eğlenceli hâle getirebilir.

Çocukta dinî kavramların gelişimi araştırma sonuçları ile ortaya konularak, çocukların gelişim özellikleri doğrultusunda Kur'an kavramları öğretilmelidir. Yanlış anlaşılmaya müsait kavramlar uygun bir zamana kadar din öğretimi programından uzak tutulmalıdır.⁴³ Öğretmen öğrencilerin geliştirmiş oldukları dinî kavramları anlamlandırma, kavramlar arası ilişkileri irdeleme ve kendi tecrübelerinin bilincine varmaları için çok önemli malzemeler bulabilir. Böylece öğrenciler tecrübelerini dinî kavramlarla ilişkili hâle getirebilirler.⁴⁴ Burada kavramların öğretim konusu yapılması çocuğun tecrübelerini irdelemede, ön öğrenmelerini anlamlı hâle getirmede, kavram geliştirme ve kavramlar arası ilişkileri kurmada fırsatlar oluşturabilir. Din öğretimiyle öğrencilere "din konusunda düşünme" öğretilmelidir.⁴⁵ Böylece onlar

⁴¹ Mualla Selçuk, "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?", s. 87.

⁴² Marry J. Gander; Harry W. Gardiner; Çocuk ve Ergen Gelişimi, (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur), İmge Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s. 257.

⁴³ Renzo Vianello; Kalevi Tamminen; Donald Ratcliff; "Çocukların Dinî Kavramları", s. 437.

⁴⁴ Beyza Bilgin; Mualla Selçuk; Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, s. 135.

⁴⁵ Colin Alves; "Niçin Din Eğitimi", s.25.

günlük yaşantıları ile Kur'an konuları arasında ilişki kuracaklar, oradaki deneyimlerini irdeleyeceklerdir.

Din öğretimi bireylerin düşünme süreçlerinde onlara rehberlik yapmalıdır.⁴⁶ Din öğretimi olaya ve olgulara çok boyutlu bakabilme, irdeleme, çözümlene, karar verme, akıl yürütme ve kavramlaştırma gibi becerileri geliştirecek şekilde düzenlenmelidir.⁴⁷ Bu noktada kavram öğrenme sürecinin genelleme, ayırt etme, kavramlar arası ilişkileri kurabilme, çözümlene ve sentez becerisini gerektirmesinin önemli katkısı olacaktır. Zira din hakkında düşünme ancak doğru kavram sistemi üzerine oturan güvenli ve tutarlı bilgiler üzerine inşa edilirse verimli olur. Bu noktada temel ve ikincil kavramların belirlenmesi ve kavram haritalarının belirlenmesi çalışmalarının yapılması bir zorunluluktur. Geliştirilen kavram haritaları, programın belirlenmesi ve yürütülmesinde, kavramlar arası ilişkilerin netleşmesinde hem öğrencilere hem de öğrencilere yardımcı olacaktır. Problem çözme sürecinde de kavramlar bilgisine ihtiyaç vardır. Ayrıca kavram öğrenme sürecinin kendisi, bir problem çözme durumu olarak değerlendirilebilir. Kavram öğretimi bu yönüyle de din eğitiminde bireylerin problem çözme becerilerinin gelişmesinde önemli katkılar sağlayabilir.

Kur'an kavramlarının analizi ve kavram öğrenme sürecinin analizi, "öğrenmeyi öğrenme"de önemli katkılar sağlayabilir. Bir kavramın analizi öğrencilerde çözümlene becerilerinin gelişmesine yardımcı olabilir. Ayrıca kavram öğrenme sürecinin irdelenmesi, öğrencilerin biliş bilgilerini anlama ve kontrol etmede yararlı olabilir. Kur'an'ı anlama ve yorumlamaya ilişkin onlarda bir bakış açısı geliştirebilir. Eğer uygun durumlar sağlanırsa öğrenciler Kur'an çalışmalarında oluşturdukları kendi kavramlarındaki yanlışlıkları, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde araştırıp bulabilirler.⁴⁸ Bu da onlara hem kavramlarını düzeltme hem de kavram öğrenme sürecinde yapılabilecek hataları görme imkanı sağlar.

Kur'an kavramlarının öğretimi insanların bilgi elde etme yollarını ve akli kullanma kabiliyetini geliştirici, yönlendirici bir şekilde düzenlenmelidir. Böylece bireyler hem din hakkında doğru bir bilgi kazanacak hem de toplumdaki yaygın zihniyetler üzerinde düşünmeleri sağlanarak bilinçlenmelerine yardım edilecektir. Bu durum onların dinle hayatın bağına kurmalarına ve problemlerin çözümüne dinin katkılarını görmelerine yol açabilecektir.

⁴⁶ Ahmet Koç; "Düşünen İnsan Yetiştirmede Din Eğitiminin Rolü", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, s. 73-80, İstanbul 1999, s. 79.

⁴⁷ Mualla Selçuk; "Din Öğretiminde Yeni Modeller (Problem Çözücü Model)", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 582.

⁴⁸ Marry J. Gander; Harry W. Gardiner; Çocuk ve Ergen Gelişimi, s. 254.

Din öğretiminde yaklaşım "öğrencinin bilincinin gelişmesini sağlayacak koşulları oluşturmak ve öğrenciye hayatın problemlerini çözebilmesinde yardımcı olacak yolları göstermek"⁴⁹ olabilir. Din öğretimi sonucunda "kendi başına düşünme kabiliyeti, eleştirel zihniyet, seçme kabiliyeti, hayatın anlamını keşfetme ve inancını aklıyla bütünleştirme"⁵⁰ becerilerinin gelişmesi hedeflenmelidir. Bu çerçevede din öğretimi ile "hayatın problemlerini çözüme yeteneğine sahip" düşünen, bilinçli bireyler yetiştirmeye çalışılmalıdır. Bu anlayışla yetişen öğrenci "düşünebilen, eleştiri cesaretine sahip, tercihlerinin dayanaklarını bilen, kendini ve hayatı anlamaya çabalayan ve inancını aklıyla bütünleştirebilen" bir öğrencidir. Din öğretiminin hedeflerinden biri "aklı kullanma ve insan onuruna yaraşır bir hayat sürmenin yollarını gösterme"⁵¹dir. Bu hedefin gerçekleşmesinde Kur'an kavramlarının öğretiminin önemli katkıları olacaktır.

Sonuç olarak; ezberci, öğrenciyi pasif alıcı/onaylayıcı konumda gören ve tutan din öğretimi anlayışı yerine; anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini amaçlayan, sorgulayıcı, öğrenciyi bilgiyi elde etmek için çaba ve arayış içerisine yönlendiren, bilginin öznesi olarak öğrenciyi gören bir din öğretimi anlayışı geliştirmeliyiz. Bu da öğrencilerin düşünmesini durduran değil, onun bilişsel yeteneklerini en üst düzeyde geliştirmesini kılavuzlayan ve kolaylaştıran bir din öğretimidir. Din öğretiminde bir takım kuru bilgi ve davranış kalıplarını ezberletip bunlarla yetinmek yerine, Kur'an kavramlarının bizzat öğrenci tarafından anlamlandırılması ve keşfedilmesi, özümsemesi ve içselleştirilmesini kılavuzlamalıyız. Böyle bir din öğretimi ile kazanılan bilgiler, sorunların çözümünde bireylere yardımcı olur, yük değil. Onları eyleme, değişime/gelişime götürebilir.⁵² Böylece insanlar hayatı anlamlandırma ve yorumlamada, gerçeğin din açısından nasıl yorumlandığını, Kur'an'ın kavramlara vermiş olduğu anlamları öğrenerek yapabilecektir. Kur'an kavramlarının yorumunu ya da yorumlarını bilmek, bireye çeşitli yorumları karşılaştırma, irdeleme ve değerlendirme imkânı verecektir. Bu anlamda olay ve olgulara farklı zaviyelerden bakılabileceğini hissettirecektir. Gerçekliğin farklı yorumlarının olduğunu fark eden bir birey de ufkunu geliştirme fırsatını yakalamış olacak ve daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilecektir. Böyle bir din öğretimi amacının gerçekleşmesinde, Kur'an kavramlarının öğretiminin katkıları göz ardı edilemez.

⁴⁹ Mualla Selçuk; "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri (Zihin Gelişimi)", s.157.

⁵⁰ Cemal Tosun; Din Eğitimi Bilimine Giriş, s.159-160.

⁵¹ Mualla Selçuk; Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri (Zihin Gelişimi)", s. 158.

⁵² Muhammet Şevki Aydın; "Barış Kültürü ve Din Eğitimi", s. 121.

3. Kur'an Kavramlarının Öğretimi:

Din öğretimi, davranış değişikliğinin planlı ve programlı bir şekilde yapılması sürecidir. O, tüm öğrenme faaliyetlerinin önceden belirlenerek hedefler doğrultusunda planlı ve kontrollü olarak düzenlenmesi ve yürütülmesidir.⁵³ Dolayısıyla din öğretimi, içsel bir süreç ve ürün olan öğrenmeyi destekleyen ve sağlayan dışsal olayların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecini kapsar.

3.1. Kur'an Kavramlarını Öğretim Aşamaları:

Din öğretimi etkinliklerinin; hedefler, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme olmak üzere dört temel unsuru vardır. Bu unsurlarla ilişkili olarak da Kur'an kavramlarının öğretimi sürecinin üç aşaması bulunmaktadır:

- a. Kavram öğretiminin planlanması
- b. Kavram öğretiminin uygulanması
- c. Kavram öğretiminin değerlendirilmesi.⁵⁴

3.1.1. Kavram Öğretimini Planlama: Kur'an kavramlarının öğretimi planlanırken aşağıdaki adımlar izlenir.

a) Hedeflerin Belirlenmesi: Kur'an kavramlarının öğretimi düzenlenirken, öncelikle öğretim sonucu öğrencide oluşması beklenen davranış değişikliklerinin yani öğretimin hedeflerinin belirlenmesi gerekir.

Öğretmenin öncelikle kendisine şu soruları sorup cevap vermesi gerekir:

- ✓ Niçin kavram öğretimi? Kavram öğretiminin öğrenciye ve programın hedeflerinin gerçekleşmesine katkısı nedir?
- ✓ Niçin bu kavram -eğer belirli bir kavramın öğretimi söz konusu ise-?
- ✓ Bu kavram öğretiminin öğrencinin diğer öğrenecekleri ile ve daha önce öğrendikleri ile ilişkisi nedir?
- ✓ Kavram öğretiminde öğrencide gerçekleştirilmesi planlanan davranış değişiklikleri nelerdir? Yani öğretim sonunda öğrencide gerçekleşmesi gereken hedef davranışlar nelerdir?⁵⁵

b) Öğretilecek Kavram/ların Belirlenmesi ve Analizi: Kavram öğretiminin ikinci adımı, öğretilecek olan kavram/kavramların tanımını oluştur-

⁵³ Fidan, Nurettin, Okulda Öğrenme ve Öğretme, Alkım Yayınevi, Ankara 1996, s.12.

⁵⁴ Senemoğlu, Nuray, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Ankara 1997, s.400.

⁵⁵ Hedefler ve hedef davranışların belirlenmesi ile ilgili olarak bakınız: Sönmez, Veysel, Öğretmen El Kitabı.

mak ve kritik özellikleri belirlemektir. Bir tanım şunlardan oluşur: kavramın adı, kritik özellikler ve kritik özelliklerin nasıl bütünleştirildiğinin işareti. Kavramın tanımı oluşturulurken siyak-sibak ilişkisi, bağlam, sebep-i nüzul, Kur'an'ın anlam bütünlüğü gibi hususlar dikkate alınmalıdır.⁵⁶

Kavramın tanımı oluşturulduktan sonra, kavramın tanımındaki çeşitli anlam boyutlarını içeren örnek ve örnek olmayan ayetler belirlenir. Kavram için bir "örnek ayetler ve yorumlar havuzu" oluşturulur. Örnek havuzu, örnek olmayanlarla eşleşen farklı örneklerden oluşur. Örnek ayetlerin seçimi ve sayısının yeterliliği öğretim için çok önemlidir. Kritik özelliklere dayalı olarak, örnek ayetleri ve örnek olmayan anlamları seçmek kavram öğretimini planlamanın en zor⁵⁷ ve önemli işlemlerinden birisidir. Örnek ayetler, kavramın soyutlanması ile öğrencinin ön öğrenmeleri arasında bağ kurmaya hizmet eder. Olumlu örneklerin öğrenen için anlamlı olması ve mümkün olduğunca anlamının açık olması gerekir.

Burada öğretmen şu sorulara cevap vermelidir:

- ✓ Kavramı yapısal bir bütünlük içinde ayrıştırdım mı? Yani kavramın adı, tanımı, genel ve kritik özellikleri nelerdir?
- ✓ Öğrenilecek kavram için uygun örnek ayetler ve yorumlar hazırlayabildim mi?
- ✓ Kavramın örneklerini ardışık bir sıraya koyabildim mi?
- ✓ Yeni kavramı öğrenmesi için öğrencinin bilmesi gerekli ön kavramlar nelerdir?⁵⁸
- ✓ Kavramla ilişkili diğer kavramlar ve bunların kendi arasındaki ilişki nedir?

c) İlişkili Kavramları ve İlişkiyi Belirleme: Öğretmen kavramın tanımını, kritik özelliklerini ve örnek ayetleri belirledikten sonra, öğrencilerin ön koşul kavramları bilip bilmediklerini belirlemelidir. Bunun için bir ön test hazırlayabilir. Böylece, öğrencilerin ön koşul kavramlardan ne kadarını bildiğini ve bilme düzeylerini belirleyebilir. Ön koşul kavramların ne olduğunu belirle-

⁵⁶ Halis Albayrak, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Yöntem", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB, İstanbul, 2000, s. 31.

⁵⁷ Arends, Richard I., Learning To Teach, s. 296.

⁵⁸ Martorella, Peter H. – Jensen, Rosalie S. – Kean, John M. – Voelker, Alan M., Concept Learning Designs For Instruction, s. 41; Davis, Robert H. – Alexander, Lawrence T. – Yelon, Stephen L., Learning System Design, An Approach to the Improvement of Instruction, s. 238-240.

mek ve öğrencilerin onları bilme düzeylerini tespit etmek, kavram öğretiminin en temel parçalarındandır.⁵⁹

Ön koşul kavramları belirlemek ve kavramla ilişkili diğer kavramları belirlemek, kavram haritasını çıkarmakla yapılabilir. Zira hiçbir Kur'an kavramı, diğer kavramlarla ilişkisi anlaşılmaksızın tam olarak öğrenilemez. Bu yönüyle bakıldığında kavramlar, sadece özelliklerin muhtemel dağılımı değildir; ya da zorunlu ve yeterli özelliklerin basit listesi de değildir.⁶⁰ Kavram, hem tanım ve özellikler hem de ilişkili kavramların bir bütünüdür.

d) Öğretme Sürecinde Kullanılacak Strateji-Yöntemler ve Araç-Gereçleri Belirleme: Kavram öğretiminde kavram analizi yapıldıktan sonra, uygun strateji, yöntem ve tekniklerin seçimi yapılır. Bu çerçevede Kur'an kavramlarının öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlamaya yönelik kullanılan öğretim stratejilerinden buluş yoluyla öğretim stratejisi, sunuş yoluyla öğretim stratejisi, araştırma-inceleme stratejisi, işbirliğine dayalı öğretim stratejisi ve çoklu zeka teorisine dayalı öğretim stratejisi kullanılabilir. Bu stratejilere uygun öğretim yöntem ve tekniklerinden hangilerinin kullanılacağına karar verilir.⁶¹ Bu çerçevede kullanılacak araç-gereçler ve materyaller belirlenir.

e) Ölçme Araçlarını Belirleme ve Hazırlama: Kur'an kavramlarının öğretimine başlamadan öğrencilerin ön öğrenmelerini tespiti yönelik bir ölçme ve değerlendirme yapılabilir. Bu ölçme ve değerlendirme hazırlanan bir ön test ile olabileceği gibi, dersin başlangıcında sorulacak birkaç soru vb. ile de yapılabilir.

3.1.2. Kavram Öğretimini Uygulama: Kur'an kavramlarını öğrenirken öğrencinin karşılaştığı güçlükler, öncelikle kavrama yeterince sahip olmamaları ve kavramın tanımına özgü bilgiyi öğretmenlerin uygun bir sıra ile sunmada yaptıkları hatalar nedeniyle ortaya çıkabilir.⁶² Din öğretiminin öğrencinin ve konunun özelliklerine göre düzenlenmesi öğrenme güçlüklerini ortadan kaldıracaktır. Bu noktada uygulamanın önemi ve yeri büyüktür.

Bir kavram öğretimi dersinin dört ana unsuru vardır. Bunlar;

1. Amaçları sunma

⁵⁹ Davis, Robert H. – Alexander, Lawrence T. – Yelon, Stephen L., Learning System Design, An Approach to the Improvement of Instruction, s. 223.

⁶⁰ Keil, Frank C., Concepts, Kinds and Cognitive Development, s. 1.

⁶¹ Sönmez, Veysel, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, s. 157; Büyükkaragöz, Savaş – Çivi, Cuma, Genel Öğretim Metotları, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1999, s.62-63.

⁶² Carroll, John B., "Words, Meanings and Concepts, s. 287 (Johnson, Paul E., Learning and Practice, s. 263-287).

2. Örnekleri ve örnek olmayanları işe sokma
3. Kavram öğrenmenin test edilmesi
4. Öğrencilerin düşünme süreçlerini analiz etme.⁶³

Bu çerçevede bir kavram öğretimi dersinin uygulaması şu adımlardan oluşabilir:

Dikkat Çekme ve Güdüleme: Bir kavram dersinde öncelikle öğretmen, öğrencilerin dikkatini çekmeli ve onları güdümelidir. Güdülenmiş bir öğrenci kavram dersinden beklenen hedeflere daha kolay ulaşacaktır.

Hedeflerden Haberdar Etme: Öğretmen kavram öğretiminden beklediği hedefleri gözden geçirerek, öğretilecek kavramları öğrenmenin neden önemli olduğu hakkında açıklamalar yapmalıdır. Öğretmenler kısa bir açıklama ile öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkararak onların konuyla ilişkisini gösterecek ve öğrencileri öğrenmeye hazır hale getirecektir.

Örneklerin Sunumu: Öğrenciler hedeflerden haberdar edildikten sonra, sıra örnek ayet ve yorumların sunumuna gelmektedir. Örnek ayetlerin sunumu ve sunum sırası, Kur'an kavramlarının öğretiminde önemli adımlarıdır. Burada yapılacak işlemler öğretmenin seçmiş olduğu stratejiye göre değişebilecektir.

Sunuş ve buluş yoluyla öğretimde örneklerin sunum aşamaları şunlardır:

Sunuş yoluyla öğretim yaklaşımında öğretmen, kavramlara isim verir, kritik özellikleri tanımlar ve örnek olanları ve örnek olmayanları izah eder.

Buluş yoluyla öğretimde örnek olan ve örnek olmayan ayetler/yorumlar verilir. Öğrenciler kavrama ve kavramın özelliklerine tümevarım yoluyla ulaşırlar.

Buluş stratejisiyle öğretimin ilk aşamasında öğretmen, örnekleri sunar. Öğrenciler olumlu ve olumsuz örnekleri karşılaştırarak hipotezlerini oluştururlar ve test ederler. Temel özelliklere göre bir tanım söylerler. Bu aşama bilgi sunumu ve kavramı tanıma aşamasıdır.

İkinci aşamada öğrenciler, ilave örnekleri tanır. Öğretmen hipotezleri teyit eder, kavramı adlandırır ve temel özelliklere göre tanımı yeniden söyler. Öğrenciler örneklerini oluştururlar. Bu aşama, kavram kazanmanın test edildiği aşamadır.

⁶³ Arends, Richard I., Learning To Teach, s. 284.

Üçüncü aşamada öğrenciler öğrendiklerini tasvir ederler. Kavram öğrenmede hipotezlerin ve özelliklerin rolünü, hipotezlerin sayısını ve türünü tartışırlar.

Örnek olmayan ayetleri/yorumları sunmak ve onları örneklerle karşılaştırmak öğrencilerin kavramın kritik özelliklerini anlamalarını kolaylaştırır.

Kavramın örneklerini karşılaştırma, benzer ve farklı yanlarına karar verme, ilkeler ve gruplamalar oluşturmada öğrenci çeşitli ipucu ve pekiştireçlerle yönlendirilebilir. Pekiştireçler düzenli ve planlı bir şekilde kullanılmalıdır. Kavram öğretimi esnasında ipucu ve hatırlatmalar yapılarak öğrenciye yardım edilmelidir.

Örneklerle İlgili Uygulama Yapma: Uygulamada öğrenci, doğru veya yanlış bir şekilde cevap verdiğinde hemen dönüt ve düzeltme verilmelidir. Öğrenci yanlış bir yorum yaptığında, göz ardı ettiği noktalar ortaya konur ve yeni bir fırsat verilir. Öğrenci yanlış yorumundan dolayı sıkılmayacağı, alaya alınmayacağı veya utandırılmayacağı bir din eğitim-öğretimi ortamı sürekli olarak sağlanmalıdır. Bunda öğretmenin sınıf yönetim ve disiplin anlayışının önemli payı vardır.

Dönüt ve düzeltmeler kavram öğrenmeyi hızlandırır. Yanlış kavramlaştırmaları azaltır. Çünkü kavramın ilgisiz özelliklerinin sayısının fazlalığı, öğrenenin karşılaştığı uyarıcı sayısını artırır. Bu da kavram öğrenme performansına olumsuz şekilde etki eder. Çok fazla ilgisiz özelliğin olduğu yerde öğrencinin, ilgili özellikleri keşfetmesi zor olur.⁶⁴ Bu durumda öğretmenin vereceği ipucu, pekiştireç, dönüt ve düzeltmelerin rolü büyüktür. Öğretmen, ilgili bilgiyi dikkat çekici bir şekilde vermeli, ilgisiz bilginin dikkat çekiciliğini azaltmalıdır. İlgili ipucuna algısal vurgulama, kavram öğrenmeye yardım eder. Öğrenci aldığı dönüt, düzeltme ve pekiştireçlerin de yardımıyla bir kavram geliştirme stratejisi oluşturur. Kavram geliştirme stratejisi öğrencinin bir kavramı öğrenmek için nasıl planlı bir şekilde inceleme yaptığına ve inceleme esnasında kavram öğrenmeyi yönetecek ilkeleri nasıl oluşturduğuna, denenceleri kullandığı biçimine işaret eder.⁶⁵

Öğrencilerin başlangıçta sunulan örnek ve örnek olmayan ayetler/yorumlar arasında ayırt etmeler yapmasından sonra, uygulama yaptırmak gerekir. Daha ileri uygulamada anlamı ortaya koymaya yönelik örnek ayetler/yorumlar daha karmaşıktır. Özellikler kolayca görülmez. Tanımlayıcı özelliklerin dikkate alınmadığı pek çok özelliği içerir. Örnekler tanımlayıcı bir

⁶⁴ Deese, James – Hulse, Stevart H., The Psychology of Learning, . 426; Kintsch, Walter, Learning, Memory and Conceptual Processes, s. 355.

⁶⁵ Ülgen, Gülten, Kavram Geliştirme, Setma, Ankara 1996, s. 61.

özellikten daha fazlasında farklılaşırlar ve yapay hatırlatıcılar yoktur. Bu şekilde öğrenciler Kur'an'da karşılaştıkları başka örnekleri ayırt etme uygulaması yaparlar.

Kavram öğrenme ile transfer arasında önemli ve temel bir ilişki vardır. Kavram öğrenme, transferin özel bir örneğidir.⁶⁶ Kavram öğrenmede zorluk, öğrenci tecrübesinin yeteri düzeyde transfer edilememesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca öğrenilmiş bilgi ve becerinin düzeyi de transferi etkileyecektir. Bilgi düzeyinde öğrenilen bir kavramla, kavrama düzeyinde öğrenilen bir kavramın transferi farklı olacaktır.

Öğrenme düzeyi yüksek olan kavramlar çeşitli dini problemleri çözmeye kullanılabilir. Eğer öğrenilen kavramlar problem çözmede kullanılabilirse bu olumlu transferdir. Öğrenci öğrendiği kavramları karşılaştığı problemleri çözmeye kullandıkça, transfer becerisi artar.⁶⁷

Öğrencilerden kavramla ilgili kendi buldukları örnek ve örnek olmayan ayetleri/yorumları vermeleri istenir. Öğrencilerin kavram hakkında kendi örneklerini oluşturmaları, kavram hakkındaki fikirlerini diğer fikirleri ile ilişkilendirmelerine yardım eder. Böylece öğretmen öğrenme düzeyi hakkında dönüt alır.

Eğer öğrenciler Kur'an'ın genel ilkelerine, siyak-sibaka, bağlama uymayan yanlış kavramlaştırmalar oluşturmuşlarsa onlar fark edilir. Yanlış kavramlaştırmaları değiştirmek zordur. Çünkü bunlar, yanlış da olsa öğrenci için bir anlam ifade etmektedir. Yanlış kavramlaştırmaları değiştirmek, şemaları yeniden oluşturmayı gerektirir. Fikirleri yeniden inşa etmek için yeni örneklerle ve tartışmaya ihtiyaç vardır. İyi bir öğretmen bunun farkında olur ve ilave örnek ayetler/yorumlar temin eder. Öğretmen, öğrencilerin yanlış kavramlaştırmalarını değiştirmenin zorluğunun bilincindedir. Bu zorluğun ancak, din öğretiminin öğrenciye göre düzenlenerek aşılabileceğini bilir.

Öğrenciler daha ileri uygulamanın gereği olan ayırt etmeleri yaptıktan sonra, son test için hazırdırlar. Son testte tamamen yeni örnek ayetler verilir. Hatta örneklerin pek çok insanın ayırt etmede zorlanacağı ayetlerden olmasına dikkat edilir.

Düşünce Süreçlerinin Analizi: Kur'an kavramlarını öğretimin son aşaması, öğrencilerin öğrendikleri kavramı kendi bilgileri ile bütünleştirmelerini sağlamak için kendi düşünce süreçlerini analiz etmeye yardım etmeyi içerir. Bunun için öğretmenler, öğrencilerden kavramları mütalaa ederken zihinle-

⁶⁶ Deese, James – Hulse, Stevart H., The Psychology of Learning, . 431

⁶⁷ Ülgen, Gülten, Eğitim Psikolojisi, Alkım Yayınevi, İstanbul 1997, s.132

rinde neler olduğunu düşünmelerini ister. Öğrencilerden kendi kararlarını ve seçimlerinin/yorumlarının sonuçlarını sorgulamalarını ister. Öğrencilerin kendi öğrenmelerini analiz etmelerini kılavuzlamak için şu sorular sorulabilir:

- Örnek ayetlerin anlamlarını gruplamak için hangi kriteri kullandınız?
- İlk önce kavramı ne zaman zihninizde şekillendirdiniz? Nasıl?
- Örnek ayetlerde/yorumlarda aradığınız ne idi ve zihninizi karıştıran ne oldu?
- Bu kavram ile bildiğiniz diğer kavramlar arasında ilişkiyi nasıl kurdu-
nuz?
- Kavrama bir bütün olarak mı yoksa, belirli bir özellik olarak mı yoğun-
laştınız?
- Kritik olmayan özellikler kavram öğrenmenizi nasıl etkiledi?
- Siz bu kavramı bir başkasına öğretmek isteseydiniz, neler yapardınız?

Bu soruların amacı öğrencileri kendi düşünceleri hakkında düşündü-
rek öğrenmeyi öğrenmelerini sağlamak ve bunun bilincine varmalarına yar-
dımcı olmaktır. Böylece öğrenciler kavram öğrenme stratejilerinin farkına
varacaklardır. Bu da onlarda daha sonraki öğrenmelerinde klavuzluk yapa-
caktır. Ayrıca öğrencilerin bilişüstü beceriler geliştirmelerine, insanların
ayetlere farklı yaklaşıtlarını ve yaklaşım farklılıklarının olduğunu, bunların
yorumlarına nasıl yansıdığını görmelerine yardımcı olacaktır.

Kavram öğretiminde görsel ve zihinsel imajları kullanmak kavram öğ-
renmeye önemli derecede yardım eder. Grafik, kavram haritası, çizelge, şe-
kil, şema vb. araçlar bilginin somutlaştırılmasına, kavramın kritik özellikleri
ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yardım eder. Aynı zamanda öğ-
renilen kavramın uzun-sürelili hafızada kodlanması ve geri getirilmesinde de
öğrenciye katkı sağlar.⁶⁸ Kur'an kavramlarının pek çoğunun soyut olması,
onların anlamlarını öğretirken şekil-grafik vb. araç-gereçler kullanmayı ge-
rektirmektedir. Yapılan benzetmeler ve kullanılan araç-gereçlerle soyut kav-
ramların anlamlı bir şekilde öğrenilmesini sağlamak mümkündür. Çünkü şe-
kil, şema, çalışma kağıdı vb. materyallerle yapılan öğretimle öğrencilerin
kavramı büyük oranda anladıkları tespit edilmiştir.⁶⁹

⁶⁸ Arends, Richard I., Learning To Teach, s. 292, 293.

⁶⁹ Woolfolk, Anita E., Educational Psychology, s. 291.

3.1.3. Kavram Öğretimi Değerlendirme: Kavram öğretiminin uygulama aşamasından sonra değerlendirme aşaması gelir. Bu, yapılan din öğretiminin ölçümü ve değerlendirmesi yapılarak, tespit edilen eksikliklerin giderilmesi aşamasıdır. Kavram öğretiminde öğrencinin genelleme, ayırt etme ve sınıflama becerisinin gelişmesi amaçlanır. Böylece öğrencinin kavram sınıflama performansı ilerletilmeye çalışılır.

Bunun yanısıra din öğretimi esnasında da öğrencilerin öğrenmelerini izlemek amacıyla ölçme ve değerlendirme yapılabilir. Böylece, eksik ve yanlış öğrenmeler/yorumlar tespit edilerek, öğrenciye etkili bir yönlendirme yapılabilir. Yapılan din öğretiminde gelinen noktayı belirlemek amacıyla yine birkaç sorudan oluşan bir aratest ya da öğrenci cevaplarının değerlendirilmesi ile olabilir.

Din öğretiminin sonunda yapılan ölçme ve değerlendirme, kavram öğretiminden beklenen hedeflere ne kadar ulaşıldığını tespit amacıyla yapılır. Gerçekleşen ve gerçekleşmeyen davranışlar hakkında öğretmene ve öğrenciye dönüt sağlar. Böylece daha sonraki öğretim için bir ön bilgi temin edilir.

Din öğretimi sonunda yapılan ölçme ve değerlendirmede, öğretim ortamının ve zamanın özelliklerine göre değerlendirme türlerinden birisi uygulanabilir. Eğer test türü kullanılarak bir ölçme işlemi yapılacaksa, sontest uygulanabilir.⁷⁰ Testte her bir test maddesi öğrencinin kavramın yeni örneklerini genelleme ve ayırt etme becerisini ölçmelidir. Test soruları yenile karşılaşılan kavramın örneklerini oluşturmada öğrenci becerilerini ölçen örnekler içermelidir. Test soruları örneklerle örnek olmayanları ayırt etme becerisini ölçmelidir. Test türü de doğru-yanlış, çoktan seçmeli, eşleştirme, kısa cevap vb çeşitlerinde uygulanabilir.

Ölçme işleminde öğrencinin sadece tanıma düzeyine yönelik öğrenmelerini ölçme gibi bir hatadan kaçınılmalıdır. Kur'an kavramlarının öğretiminden beklenen hedefler doğrultusunda öğrenmenin bütün düzeylerine yönelik bir ölçme işlemi yapılmalıdır. Öğrencilerin kavramı sadece tanımlamalarını istemek bilgi düzeyinde ve hatırlamaya dönük bir ölçme olacaktır.⁷¹ Öğrencilerin kavrama, uygulama, analiz ve sentez düzeyindeki bilgi ve becerileri de ölçülmeye çalışılmalıdır.

Kur'an kavramlarının öğretiminde öğrenci davranışlarına yönelik bir değerlendirmenin yanısıra hazırlanan öğretim materyalinin niteliğine yönelik değerlendirmeler de yapılır. Öğretim materyallerine yönelik değeren-

⁷⁰ Merrill, David M. – Tennyson, Robert D. – Posey, Larry O., Teaching Concepts An Instructional , s. 132.

⁷¹ Arends, Richard I., Learning To Teach, s. 301.

dirme hem materyalde gerekli düzeltmeleri yapmak amacıyla öğretim esnasında hem de materyalin verimliliğini/etkililiğini belirlemek için öğretim sonrası yapılabilir.